

Р.-Ю. Т. Перхач,

Національний університет «Львівська Політехніка», м. Львів

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТЕРМІНА І ТЕРМІНОСИСТЕМИ У МЕДИЦИНІ ТА ФАРМАЦІЇ

У статті розглянуто основні тенденції та проблеми формування фахової медичної термінології в Україні. Увагу зосереджено на дослідженнях, присвячених питанням медичної термінології, зокрема фармацевтичної. На сучасному етапі термінологічна система у галузі фармації активно формується.

Ключові слова: термін, термінологічна система, медична термінологія, фармація.

В статье рассмотрены основные тенденции и проблемы формирования фахової медичної термінології в Україні. Увагу зосереджено на дослідженнях, присвячених питанням медичної термінології, зокрема фармацевтичної. На сучасному етапі термінологічна система у галузі фармації активно формується.

Ключевые слова: термин, терминологическая система, медицинская терминология, фармация.

The article discuss the main tendencies and problems of the professional medical terminology organization in Ukraine. Attention is focused on research devoted to problems of medical terminology, particularly pharmaceutical. At present stage the terminological actively forms in the field of pharmacy defense.

Key words: term, terminology system, medical terminology, pharmacy.

Постановка наукової проблеми та її значення: Термінологія у сфері фармації вже досить тривалий час залишається однією з актуальних проблем не лише навчального процесу молодих науковців, але й проблем перекладу інструкцій до лікарських препаратів. У мовознавстві існує численна кількість праць присвячених вивченню терміносистем та термінів. Перед нами виникло завдання дослідити історичність фармацевтичного терміна, етапи його становлення.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми: у сучасних наукових розвідках аналізуються такі проблеми, як визначення способів та засобів терміноутворення фармацевтичної термінології (В.Черних, І.Перцев), встановлення специфіки функціонування іншомовних медичних термінів в українському дискурсі (І.Гнатишина, І.Світлична), структура фармацевтичного терміна (Л.Петрух, М.Врублевська, О.Михалик), словниковий склад фармацевтичної термінології (В.Черних, І.Перцев, Л.Петрух), особливості українського перекладу німецьких фармацевтичних текстів (К.Макеєв), історія назв української медичної лексики (Г.Дидик-Меуш), формування та функціонування біологічної термінології (Л.Симоненко).

Актуальність: зумовлена потребою проаналізувати основні періоди та етапи формування української фармацевтичної термінології, оскільки перед науковцями-лінгвістами стоїть велика кількість завдань, які пов'язані із систематизацією та унормуванням термінологічної лексики української мови, зокрема у галузі фармації.

Мета: проаналізувати основні етапи та періоди формування української фармацевтичної термінології та здійснити огляд наукових досліджень історії терміноутворення медичної термінології.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів. Термінологія офіційно почала своє існування наприкінці ХІХ- початку ХХ століття. Лінгвісти дають різне визначення поняттю «термінологія», що спричиняє труднощі у визначенні та розумінні понять «термін», «термінологія», «терміносистема». У нашій праці ми дотримуємося визначення поняття «термін» згідно державного стандарту України, де вказано, що термін – позначення певного поняття у фаховій мові за допомогою лінгвістичного виразу [ДСТУ 3325-96].

Щодо поняття «термінологія» у сучасній науковій спільноті існує три основні концепції розуміння цього поняття: 1) термінологія – складова частина лексики літературної мови; 2) термінологія є автономним розділом лексики національної мови, що має мало спільних рис з літературною мовою; 3) термінологія – не мова, а система штучно створених знаків [7, с. 202].

Спираючись на вищенаведені концепції можна дійти висновку, що медична термінологія як сукупність назв та понять зародилася разом із медициною, ще до зародження термінології як науки.

Початки української медичної термінології сягають прадавніх часів. Українське медичне назовництво сформувалося ще у часи Київської Русі. На початку ХІ століття із виникненням «Руської правди» почали використовуватися еквіваленти сучасним *рана, перелом*, оскільки для здійснення судочинства необхідно було виявити та найменувати пошкодження, які було заподіяно потерпілому та які їх спричинили.

Мовознавець Л.Симоненко стверджує, що розвиток української наукової термінології, в тому числі й медичної, відбувався хвилеподібно, зазнавав як піднесення так і спади, які пояснювалися суспільно-політичними причинами. Довготривала заборона української мови затримувала формування термінологічного фонду. Основними причинами гальмування розвитку української термінології на етнічній мовній основі слугували недержавний статус рідної мови та її територіальна роз'єднаність. Згідно класифікації становлення української медичної термінології Людмила Симоненко виділяє 5 основних етапів [8].

До першого етапу, який ще називають донауковий/накопичувальний, відноситься накопичення спеціальних слів, зафіксованих у різноманітних грамотах, юридичних документах. За даними дослідниці Ганни Дидик – Меуш «...найповніше назви медичних понять відображали «Лексис» Л. Зизанія, «Лексикон латинський» Є.Славинецького, «Лексикон словено – латинський» А.Корецького-Сатановського та Є. Славинецького, «Лексикон латино-слов'янський» І.Максимовича, численні рукописні травники, лікарські порадики, поширені в Україні від кінця ХVІ...» [2, с. 44]. Перші джерела медичної лексики – книги народної медицини, такі

як «Лікувальники», «Травники» охоплювали не лише назви та лікувальні властивості рослин, але й назви частин та органів людського тіла. Медичні пам'ятки містили анатомічні терміни, частина з яких була зафіксована у «Лексиконі словенороському» Памви Беринди (1627). Кожен збірник містив настанови лікування, збір лікарських порад, рецептів та молитов-замовлянь. У цих писемних пам'ятках наведені терміни, які виникли на основі народної мови. Такі як: *кашель*, *корости*, *лишай*, *камінь в ни(р)кахъ* та інші.

Більшу частину тогочасної медицини становили описові форми на позначення медичних назв, які супроводжувалися поясненнями авторів. Часто до термінів наводили однослівні відповідники іноземною мовою (латинського чи грецького походження). Медичні назви створювалися таким чином, що у словосполучення поєднувалися назви хворого людського органу та назви хвороби, наприклад: *плиєніє з очий* (кон'юктивіт), *болєзнь деснь* (парадонтит), *болєніє зубовь* (пульпіт), *набралкость в горль* (риніт), *плевра / pleura* (плеврит).

З початком формування наукової української термінології, внаслідок розширення міжнародних контактів, впливу інших культур з'являються перекладні та оригінальні твори латинською, старогрецькою чи польською мовою: *прошо(к)* – тобто «порошок». Такі писемні пам'ятки містять багатий лінгвістичний матеріал для дослідження розвитку української медичної термінології.

Другий етап розвитку медичної термінології пов'язаний з потребами культурного та наукового розвитку української мови, створенням та діяльністю наукових товариств, які сприяли розвитку національної науки. Значний внесок у створення національної терміносистеми внесли діячі «Лікарського товариства в Галичині» та «Наукового товариства імені Тараса Шевченка», «Київського наукового товариства» та товариства «Прогресу». Лінгвістичні дослідження І. Верхратського, І. Гавришкевича, Є. Озаркевича дали нові можливості для розвитку української термінології. Цей період розпочався у другій половині XIX століття і тривав до початку XX століття. Протягом цього часу було систематизовано вже існуючу народну термінологію, опубліковано статтю Левченка «Зам'ятки о русинской терминологии», «Кілька слів про термінологію» Я. Городинського, «Початок до уложення термінології ботаничної руської» І. Гавришкевича, «Початки до уложення номенклатури і термінології природописної» І. Верхратського.

Протягом третього етапу (20-ті -30 ті рр XX століття) у світ вийшли ряд словників та праць (автори: П. Адаменко, О. Курило, І. Цешківський, Є. Лукасевич). Термінологічну роботу цього етапу супроводжують і дослідження доктора медичних наук Мартирія Галина. На засадах термінологічної концепції цього вченого базувалась більшість лексикографічних медичних праць 20-х рр. У словникових статтях наводились синонімічні ряди термінів, звісно перевага надавалась питомо українським словам. При Українській академії наук було створено Інститут української мови, який мав на меті унормувати українську наукову термінологію та сприяти розвитку національної науки. Терміни виникали шляхом переосмислення загальнонавчаних термінів, оскільки вчені дотримувалися напрямку створення термінології на основі української лексики. Зокрема, в цей період виникають українські назви, такі як: *жовниця* (аденіт), *шлунковиця* (гастрит), *м'ясак* (саркома), *хрестовик* (хондром), *кров'як* (гематома).

У період з 1933 до 1935 років вийшла ціла низка публікацій проти українських науковців, яких звинувачували у націоналізмі. Було створено список термінів, які вважалися націоналістичними та підлягали вилученню з фахової термінології. Початком знищення досягнень українських вчених-лінгвістів стала брошура А. Хвилі «Знищити коріння українського націоналізму на мовному фронті» у 1935 році.

Четвертий етап тривав з 50-х та до 80-х років XX століття. Цей період пов'язаний із відновленням термінологічних досліджень та створенням української термінологічної лексики, що сприяло заснуванню Президією Академії наук Словникової комісії. Виникають наукові дослідження у галузі окремих термінологічних систем. Низка термінологічних словників, довідників та енциклопедій стали результатом термінологічних досліджень лінгвістів. Щоправда уніфікація української термінології здійснювалися через посередництво російської. Впровадження російської мови у навчальних закладах сприяли розвитку української термінології із мінімальним розходженням із російською.

П'ятий етап починається з 90-х рр. XX ст. та триває досі. Здобуття Україною незалежності, проголошення української мови офіційною державною мовою сприяли відродженню національної науки, а особливо української термінології. Термінологічна база української мови постійно змінюється, спостерігаються спроби запровадити у науковій галузі нові терміни (або старі, що були створені у кінці XIX – початку XX ст.), які відходять до пасивного термінологічного фонду та існують лише у словниках, оскільки не витримують мовної апробації. Незважаючи на це, протягом цього періоду видано понад 80 словників з різних медичних спеціальностей, затверджено низку правових документів, які дають визначення фармацевтичним термінам та описують їхнє застосування.

Зокрема, термінологічний словник, розроблений та затверджений як єдиний документ для країн – членів РЕВ в галузі медичної науки, техніки та охорони здоров'я (наказ МОЗ СРСР від 2.07.1980 р. № 692), Закон України «Про лікарські засоби» (від 4.04.1996 р. № 123/96 ВР), Державна фармакопея України й три додатки до неї. Серед довідкових матеріалів – «Лекарственные препараты» (1994, 1995, 1996) у 3 томах, «ФАРМИН-ДЕКС'97– лекарственные препараты», «ФАРМИНДЕКС'98 – лекарственные препараты», щорічне видання «КОМПЕНДИУМ – лекарственные препараты» (лат. *compendium* – скорочення). До фундаментальних бібліографічних праць відносимо «Фармацевтичну енциклопедію» за редакцією чл.-кор. НАН України, професора В.П. Черних, «Орфографічний словник українських медичних термінів» (ОСУМТ) на 29000 термінів, «Українсько-латинсько-англійський медичний глумачний словник» (УЛАМТС) на 33000 термінів за редакцією професора Л.І. Петрух, доцента І.М.Головка.

Незважаючи на чималий список фармацевтичних глосаріїв, журналів, довідників, провідні науковці-лінгвісти проводять безліч фармацевтичних з'їздів щодо вирішення проблеми уніфікації єдиної української наукової термінології у галузі фармації.

Здійснений аналіз історичної зміни медичної термінології свідчить про нерівномірний розвиток української термінологічної лексики у попередні етапи становлення. Як наслідок цього залишаються актуальними питання уніфікації та стандартизації єдиної української наукової термінології.

Література:

1. ДСТУ 3325-96. ТЕРМІНОЛОГІЯ. Визначення основних понять. Чинний від 30.12.1999.
2. Дидик – Меуш Г. Українська медицина. Історія назв / Г. Дидик-Меуш. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 400 с.
3. Закон України «Про лікарські засоби». Чинний від 4.04.1996 р. №123/96 ВР.
4. Зіменковський А. Базовий термінологічний глосарій за програмою зк лінійної фармації / А. Зіменковський, В. Пономаренко, О. Піняжко – К. : Ліга-Прес, 2004. – 446 с.
5. Перцев І. Про значення фармацевтичних термінів у сьогоднішні / І. Перцев // Вісник фармації. – 1993. – № 1–2. – С. 23–27.
6. Петрух Л. Про забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в медицині і фармації / Л. Петрух, В. Петрух. – К. : НАН України, 1997. – С. 37–41.
7. Самолисова. О. Поняття «термінологія» та деякі аспекти українського медичного термінотворення./ Самолисова. О., Ніколаєва А. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 201–204.
8. Симоненко Л. Термінологічні студії в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.term-in.org/index.php?option=com_content&view=article&id=109&Itemid=19&lang=uk
9. Фармацевтична енциклопедія / Гол. ред. ради та автор передмови В. П. Черних. – К. : «МОПІОН», 2005. – 848 с.